Moralne vrline i mahane

Sadržaj:

1. Umjerenost i devijantnost (zastranjivanje)
2. Različiti tipovi mahana
3. Važnost pravde
4. Različite vrste pravde
5. Samousavršavanje

U našem posljednjem izlaganju naveli smo da ljudska duša posjeduje četiri određene moći: razum, srdžbe, požudu i moć imaginacije.[1] Ono što bi ovdje trebalo istaći jeste da će čišćenje i ispravan, samopoticaj svake od ovih moći nužno rezultirati i jedno posebno svojstvo u čovjeku.

Čišćenje i pravilno uvježbavanje moći intelekta imaće za posljedicu razvoj spoznaje, a sljedstveno tome i mudrosti kod čovjeka. Čišćenje moći srdžbe nužno će rezultirati svojstvo hrabrosti, a sljedstveno tome i blagosti. Čišćenje moći požude i nagona imat će za posljedicu razvijanje svojstva čednosti, a sljedstveno tome i plemenitosti. Čišćenje moći imaginacije nužno će prouzrokovati svojstvo pravičnosti u ljudskom biću.

U moralne vrline spadaju; mudrost, hrabrost, čednost i pravičnost. Svojstva suprotna ovima su: neznanje [2] kukavičluk, pohlepa (proždrljivost i požuda), nepravda i tiranija.

Mudrost znači shvafanje ciljeva svijeta koji su u suglasnosti sa realnošću stvorenja. Prisutnost hrabrosti i čestitosti znači da su moći srdžbe i požude u cijelosti pod kontrolom razuma i da su potpuno oslobođene robovanja pohoti i egoizmu. Što se tiče pravičnosti, ona se odnosi na situaciju kada je moć imaginacije pod potpunom kontrolom moći intelekta. Ovo podrazumijeva regulisanje svih moći duše snagom intelekta. Drugim riječima, prisustvo svojstva pravičnosti u duši nužno zahtjeva prisutnost ostala tri svojstva: mudrosti, hrabrosti i čestitosti.

Ovdje treba istaći jednu veoma važnu stvar. Prema gledanju islamskih etičara, osoba koja je u

sebi razvila i objedinila četiri vrline, nije hvale vrijedna sve dok se njima ne okoriste i drugi ljudi. To je ono što nam i razum govori. On nam govori da vrline koje ne prelaze granice privatnosti i ličnog života nemaju veliku vrijednost, a onaj koji ih posjeduje ne zaslužuje pohvalu.

1. Umjerenost i devijantnost (zastranjivanje)

Svaka od četiri etičke vrline treba biti prakticirana do izvjesnog stepena i unutar određenih limita, svako prekoračenje dovodi do transformacije vrline u mahanu. Ako se svaka od vrlina zamisli kao centar kruga, bilo kakvo udaljavanje od centra, moglo bi se smatrati mahanom, i tako sve veće i veće udaljavanje od tačke centra, predstavlja veću mahanu. Zbog toga, za svaku vrlinu postoji bezbroj mahana. Pošto postoji samo jedan centar u krugu, sve druge tačke koje su oko centra brojčano su beskonačne. S obzirom na devijantnost, ona se odvija bez obzira u kojem pravcu se kretala. Devijantnost od centra, uma kojem pravcu, smatra se mahanom. Da bi se našao pravi centar, koji zahtijeva apsolutnu umjerenost, teško je postići. Da bi se ostalo u ovomcentra i očuvala ova ravnoteža još je teže. Poslanik (a.s.) kaže:

“Osijedila me je sura Hud, zbog ajeta: *‘Ti idi pravim putem, kao što ti je naređeno.’”* (11:112)[3]

Nasuprot, pravog centra postoji i približni centar, koji je pristupačniji. Individue koje očiste i razviju svoje dale obično dosegnu ovaj relativni centar i postignu relativnu umjerenost. To je iz razloga što se moralne vrline razlikuju zavisno od različitih individua, okolnosti i vremena. Relativna umjerenost, kao devijacija, pokriva širok prostor pri centru gdje leži tačka apsolutne ravnoteže i umjerenosti.

2. Različiti tipovi mahana

Već smo istakli da zastranjivanje (devijantnost) iz umjerenosti rađa mahanu. Ova devijacija prema jednoj od dvije krajnosti sa svake strane središta ima neograničene stepene.

Ovdje ćemo spomenuti samo dvije krajnosti za svaku moralnu vrlinu.

Nedostatnost Umjerenost Prekomjernost

Glupost mudrost lukavstvo

kukavičluk hrabrost bezumnost

letargija čestitost grabežljivost

potčinjenost pravičnost tiranija

Dakle, postoji osam vrsta mahana koje ćemo svaku posebno ukratko opisati:

1. Glupost je nedostatak mudrosti; to jest, neupotrebljavanje moći intelekta za razumijevanje prirode stvari.

2. Lukavstvo je neumjerena upotreba intelekta; tj., upotreba moći intelekta za one stvari koje ne odgovaraju njenoj prirodi da o njima razmišlja, ili njena pretjerana upotreba za one stvari koje inače odgovaraju njenoj prirodi da o njima rasuđuje.

3. Kukavičluk je nedostatak hrabrosti; tj., strah i neodlučnost u slučajevima gdje za njih ne postoje razlozi.

4. Bezumnost je pretjerana hrabrost; tj., bezobzirna akcija u slučajevima gdje je ona nepotrebna i nepodesna.

5. Letargija je ono deficitarno stanje čija je tačka umjerenosti čestitost; tj., neuspjeh u upotrebi stvari koje su potrebne tijelu.

6. Grabežljivost je druga krajnost koja je u suprotnosti sa letargijom; tj., pretjeranost u seksualnim aktivnostima, jelu i piću, i drugim senzualnim užicima.

7. Potčinjenost je ono deficitarno stanje čija je tačka umjerenosti pravičnost; tj., mirenje sa represijom i tiranijom.

8. Tiranija je ekstremnost koja je suprotna potčinjenosti; tj., samougnjetavanje ili ugnjetavanje drugih.

Svaka od ovih osam mahana ima brojne grane i podvrste, koje su u vezi sa direktivom i stepenom zastranjivanja od umjerenosti koju reprezentuju četiri vrline. Pošto do devijacije može doći u neograničenom broju stepeni, nemoguće ih je sve pobrojali. Međutim, mi ćemo ovdje spomenuti samo one najpoznatije, a nešto kasnije analizirat ćemo načine kako se protiv

njih boriti.

Mahane se dijele prema moćima s kojima su u vezi, tj., intelektom, srdžbom i strasti.

a) Moć intelekta može imati dvije vrste mahana, glupost i lukavstvo, a druge podvrste su:

- Prosto nepoznavanje: neznanje.

- Složeno nepoznavanje; biti neuk i biti nesvjestan svog nepoznavanja.

- Zbunjenost i sumnja: čemu se protive sigurnost i uvjerenost.

- Tjelesna iskušenja: čemu se protivi razmišljanje o ljepoti Allahovog stvaranja.

- Lukavstvo i varanje u ostvarivanju ciljeva kojima diktiraju strast i srdžba,

- Politeizam; čemu se protivi vjerovanje u Allahovo jedinstvo -

b) Moć srdžbe ima dvije mahane: kukavičluk i bezumnost, a podvrste su joj

- Strah: psihološko stanje prouzrokovano zbivanjem bolnog događaja, ili gubitak povoljne situacije.

- Nepodnošljivosti samopotcjenjivanje: ovo je jedna od posljedica slabosti duha, a indikator je nesposobnosti da se odupre teškoćama. Suprotno ovoj karakternoj osobini je postojanost, koja znači sposobnost podnošenja teškoće i nesreće.

- Bojažljivost: nju prouzrokuje nedostatak samopouzdanja i slab karakter, a indikator je nesposobnosti borbe za plemenite i više ciljeve. Suprotno ovoj mahani je vrlina duhovne postojanosti; tj., hrabrost i spremnost da se ulože veliki napori za postizanje istinske sreće i savršenstva.

- Nedostatak osjećaja digniteta; uzrok ovome je, također, slabost karaktera i indikator nedostatka brige i pažnje o stvarima kojima inače treba posvećivati briga i pažnju.

- Žurba: ovo je draga manifestacija slabog karaktera i znači odlučiti se i upustiti u neke radnje bez pravog razmišljanja o njima. Suprotna ekstremnost ovog svojstva je letargija, koja označava tendenciju ka nemarnosti i nezainteresiranosti u iniciranju akcije kada je potrebna.

- Sumnja u Allaha (dž.š.) i njegove vjernike: ovo je još jedna manifestacija slabog i bojažljivog karaktera. Surotno ovome je osvjedočena vjera uAllaha (dž.š.) i Njegove vjernike, koja je znak hrabrosti i samopouzdanja.

- Srdžba: njoj se protive strpljenje i blagost.

- Osvetoljubivost: nasuprot nje stoji svojstvo opraštanja.

- Osveta: ona se prouzrokuje moću srdžbe i služi se silom za postizanje ciljeva. Njoj se protive sažaljenje i smirenost.

- Naprasitost: nasuprot nje stoji dobroćudnost.

- Pakost i zavist: ovo je također rezultat moći srdžbe.

- Neprijateljstvo:ono je manifestacija moći srdžbe, a protivi mu se prijateljstvo; drugim riječima, srcem doživljavati sreću drugih.

- Uobraženost i sujeta (kompleks superiornosti): suprotni ekstrem ovome je kompleks inferiornosti.

- Arogancija: suprotno njoj je poniznost.

- Hvalisavost: koja znači govoriti o sebi s ponosom i satisfakcijom. Ovo stanje proističe iz arogancije.

- Neposlušnost: nepokornost prema nekome ko zaslužuje nečiju pokornost. Ovo stanje, također, prouzrokuje arogancija, a suprostavlja mu se poslušnost i pokornost onome kome inače treba biti poslušan i pokoran.

- Fanatizam: snažna nekritična predanost nečemu.

- Nepravda i prikrivanje istine:suprotno ovome je pravda i postojanost u odbrani istine.

- Brutalnost: nedostatak milosti i sažaljenja onda kada su potrebni.

c) Mahane moći strasti ipožude su letargija i pohlepa; njene podvrste su sljedeće:

- Žudnja za ovim svijetom i bogatstvom: suprotno ovome je ustezanje (zuhd).

- Gramzivost (tama'): njoj se protivi indiferentnost prema onome što posjeduju drugi.

- Pohlepa (hirs): suprotno njoj stoji zadovoljstvo s onim što se ima.

- Žudnja za stvarima koje su vjerom zabranjene i isključivanje u nelegitimne radnje: suprotno ovome je pobožnost i obazrivost, apstinencija od zabranjenih stvari i aktivnosti.

- Izdajstvo: njemu se protivi vjernost.

- Sve vrste razvrata: kao preljuba, sodomija,. konzumiranje alkohola, i druge forme frivolnog ponašanja.

- Tonjenje u laž i vjerovanje u neistinite stvari.

- Pribjegavanje frivolnom i besmislenom govoru i praznom hvalisanju kao navici.

Na ovaj način dolazimo do kraja nabrajanja vrlina i mahana koje pojedinačno pripadaju svakoj od tri moći. Razmislimo sada o onim vrlinama i mahanama koje simultano pripadaju dvjema ili trima moćima duše. To su sljedeće vrline i mahane:

- Ljubomora: žudnja za slabljenjem uspjeha druge osobe.

- Vrijeđanje i degradiranje drugih ljudi: suprotno ovome je poštivanje i respektovanje drugih.

- Nesimpatisanje i nepomaganje dragim ljudima.

- Laskanje.

- Kidanje porodičnih i rodbinskih veza.

- Nepokornost roditeljima i zasluživanje njihovog prokletstva.

- Uplitanje u poslove drugih ljudi u cilju otkrivanja njihovih nedostataka.

- Otkrivanje tuđih mahana: suprotno ovome je čuvanje i prikrivanje mahana kod ljudi.

- Izazivanje sukoba i nesloge među ljudima: protivno ovome je unošenje mira i sloge među ljude.

- Kleveta.

- Svađa i mržnja.

- Ismijavanje i izrugivanje drugih ljudi.

- Ogovaranje.

- Laž

- Žudnja za slavom i položajem,

- Oholost i odbojnost prema kritici: suprotno njima je ravnodušnost prema oboma.

- Pretvaranje (riva) koja znači činiti nešto s ciljem da se privuče željena pažnja.

- Hipokrizija: suprotno njoj je podudarnost onoga što je u čovjeku i njegove vanjštine.

- Samoobmana: suprotno njoj su pronicljivost, znanje i poniznost.

- Neposlušnost: suprotno njoj je pokornost (poslušnost).

- Neskromnost i bestidnost: suprotno njima je skromnost i stid.

- Gajenje dalekosežnih nada i želja.

- Istrajnost u grijehu: protivno ovome je kajanje.

- Nemarnost i nesavjesnost: suprotno njima je samoincijativnost i savjesnost.

- Apatija i indiferentnost prema nečijoj sreći idobru.

- Neumjesna mržnja: suprotno njoj je iskreno prijateljstvo i ljubav.

- Nedosljednost i nelojalnost: suprotno ovome je lojalnost.

- Usamljenost i izolacija od ljudi: suprotno njima je društvenost.

- Razdražljivosti zlovolja: protivno njima su smirenost i pribranost.

- Tuga i griža savjesti: suprotno njima su radost i veselje.

- Nedovoljno pouzdanje i oslanjanje na Allaha (dž.š.).

- Nezahvalnost i neblagodarnost: suprotno njima su zahvalnost i blagodarnost.

- Briga, uznemirenost i nestrpljenje.

- Bezbožnost: to je neposlušnost i kršenje Allahovih naredbi, a suprotno njoj je pobožnost i pokornost u vršenju Allahovih naredbi, kao i izvršavanje onih radnji koje su preporučene od strane Allaha (dž.š.).

3. Važnost pravde

Upravo smo nabrojali sve vrline i mahane, stoga je neophodno razumjeti, i pravi smisao pravde, s obzirom da sve etičke vrijednosti potiču iz nje, upravo onako kao što i sve mahane proizlaze iz nepravde, koja je suprotna pravdi.

Platon kaže: “Kada se pojam pravde razvije u čovjeku, sve druge osobine i moći duše njome su uslovljene, a sve ove osobine i moći traže svjetlo jedne od drugih. Ovo je stanje u kojem se ljudska duša kreće i djeluje na najbolji i najmeritorniji mogući način, postižući afinitet i ponovno približavanje Izvoru stvaranja.”

Pravda spašava ljudsko biće od opasnosti zastranjivanja koje vodi u ekstrem bilo u individualnim ilidruštvenim pitanjima, i omogućava mu da postigne konačnu sreću i blaženstvo. Naravno, treba napomenuti da se pravda može prakticirati samo onda kada individua zna šta je "zlatna sredina", a nju može raspoznati kroz prekomjernost s kojom se suočava. Takvo raspoznavanje moguće je postići jedino kroz islamsku nauku, koja sadrži savršene upute koje se odnose na sve ono štoje potrebno ljudima da postignu sreću i zadovoljstvo na ovom i budućem svijetu.

4. Različite vrste pravde

Postoje tri vrste pravde:

1. Pravda između Allaha (dž.š.) i čovjeka; tj., kazne i nagrade koje Allah (dž.š.) primjenjuje na

čovjeku prema njegovim djelima i aktivnostima. Drugim riječima kazano, za bilo koje učinjeno djelo, bilo ono dobro ili loše, Allah (dž.š) će dati odgovarajuće nagradu ili kaznu. Ako bi bilo drugačije, onda bi to podrazumijevalo nepravdu i povredu prava zbog neispravnog Allahovog postupka prema Njegovim stvorenjima – svojstva koja Allah (dž.š.) ne može imati.

2. Pravda među ljudima; znači da svako mora poštivati individualna i društvena prava drugih i djelovati u skladu islamskim svetim zakom. Ovo se zove društvena pravda. U nizu Poslanikovih hadisa, ova prava nabrojana su na sljedeći način:

Svaki vjernik ima prema svome bratu vjerniku trideset dužnosti koje ne spadaju sa njegasve dok ih neizvrši ili sve dok ih ga ovaj ne oslobodi od izvršavanja. Te dužnosti su:

- opraštati njegove pogreške:

- biti milostiv i dobar prema njemu ako se nalazi u tuđoj zemlji;

- pokrivati njegove sramote;

- pružati mu ruku spasa kada posrne;

- primati njegovo izvinjenje;

- ne dozvoljavati da ga ogovaraju;

- ustrajati dajući mu savjete;

- čuvati njegovo prijateljstvo;

- čuvati ono što mu je povjerio na čuvanje;

- posjećivali ga kad je bolestan;

- prisustvovati njegovoj dženazi;

- odazivati se njegovom pozivu;

- primati njegove poklone;

- zahvaljivati mu na njegovoj dobroti;

- biti ma zahvalan na njegovoj pomoći;

- čuvati njegovu čast i imovinu;

- udovoljavati njegovim potrebama;

- nastojati riješiti njegove probleme;

- kada kihne reći mu: "Bog ti se smilovao "

- ukazati mu na ono štoje izgubio;

- uzvraćati mu selam (pozdrav);

- ispravno interpretirati ono što govori;

- prihvatiti njegovo dobročinstvo;

- vjerovati mu kad se zaklinje;

- imati prijateljski, a ne neprijateljski odnos prema njemu;

- pomagati mu pa bio on nasilnik, ili žrtva nasilja, (pomaganje nasilniku podrazumijeva odvraćati ga od nasilja, a pomaganje žrtvi nasilja podrazumijeva štiti ga od nasilja i pomagati mu u obezbjeđenju njegovih prava);

- ne osjećati odvratnost i dosadu prema njemu;

- ne ostavljati ga na cjedilu;

- željeli mu svako dobro koje želi i sam sebi;

- i ne željeti mu zlo kojene želi ni sam sebi.[4]

3. Pravda između živih i mrtvih. Ovo je ona vrsta pravde koja nalaže:

- da se živi sjećaju umrlih po dobru;

- da izmiruju njihove dugove;

- da postupaju prema njihovim oporukama;

- da se mole za njih;

- da dijele milostinju tražeći od Allaha (dž.š.) da im oprosti;

- i da u njihovo sjećanje čine dobra djela.

5. Samousavršavanje

Na kraju ovog dijela izlaganja, zaključak koji bismo mogli izvesti bio bi da pravda znači kompletnu, vlast intelekta nad svim drugim osobinama i moćima ljudske duše, tako da sve budu uposlene u pravcu postizanja konačnog cilja ljudskog savršenstva i konačnog približavanja Allahu (dž.š.). Drugim riječima, um je vladar tijela; ako pravda preovlada u njemu, ona će također preovladati u domenu pod jurisdikcijom intelekta. Upravo onako, kao i vladar nekog društva - ako je pravedan, pravda će se proširiti na cijelo društvo; ali ako je vladar nepravedan, onda u tom društvu neće biti pravde. Ovo je izraženo u jednoj predaji koja glasi:

"Ako je vladar pravedan, učestvovat će u nagradi za sva dobra djela koja počine njegovi podanici. Međutim, ako bude nepravedan, učestvovat će u kazni zajedno s njima za sve grijehe koje počine."

Dragi zaključak koji bi se mogao izvesti bio bi da niko ne može popraviti druge ljude sve dok ne popravi sam sebe. To jest, ako pojedinac nije u stanju da učini da pravda preovlada u njemu, kako će je moći uspostaviti mede poslovnim prijateljima, članovima porodice, građanima i konačno u cijelom društvu?

Zbog toga, samousavršavanju treba posvetiti ključnu pažnju i dati nužni prioritet iznad svega ostalog, što je nemoguće bez moralnih uticaja.

[1] Al-quwwahal-wahmiyyahili amilah.

[2] Neznanje ili gahl ovdje je upotrebljeno uširem značenju. Ono ovdje stoji nasuprot intelektu ili mudrosti, ane nasuprot znanju, pa ga treba shvatiti a smislu: odbojnosti, tvrdoglavosti i neprihvatanja.

[3] Tirmizi, Tafsir,56/6; Dr. S. as-Salih smatra da je ovaj hadis slab (mudtarib), vidi: Istilahat al-hadit, str. 194, Damask, 1959.

[4] Parafraziranveći broj hadisa da bi se dobila jedna cjelina.